

"Məşvərət" bülleteni № 8-9 (dekabr-yanvar, 1997)

"Azərbaycanda özəl biznesin və bazar iqtisadiyyatının inkişafına yardım" layihəsi

Beynəlxalq Özəl Sahibkarlıq Mərkəzinin (Center for International Private Enterprise - CIPE, ABŞ) vəsaiti hesabına çap olunur

Bülletenin redaktoru: Nəcəf Nəcəfov, Redaktor müavini: Ədalət Tahirzadə, Məsul katib: Firudin Musayev, Abil Bayramov, Bilgisayar tərtibatçısı: Etibar Axundov

Mündəricat

1. SABİT BAĞIROV. KORRUPSIYA: AĞACI İÇİNDƏN YEYƏN QURD
2. ARİF ƏLİYEV. İNFORMASIYA AZADLIĞININ HÜQUQİ TƏMİNATI.
3. LALƏ CƏFƏRLİ. TRANSLİTERASIYA MƏSƏLƏSİNƏ DAİR
4. RASİM MUSABƏYOV. LOBBİZMƏ AYIQ BAXIŞ
5. NİYAZİ MEHDİ. PARLAMENT ÜÇÜN ÇOXLUĞUN METAFİZİKASI.DEMOKRATİYANIN KOPERNİK İNQİLABI HAQQINDA
6. LALƏ NƏCƏFOVA. BÖYÜK BRİTANIYA PARLAMENTİ ÜZVLƏRİNİN İCTİMAİ HƏYATDA DAVRANIŞ STANDARTLARI
7. ABŞ İNFORMASIYA MƏRKƏZİ: İMKANLAR GENİŞLƏNİR

KORRUPSIYA: AĞACI İÇİNDƏN YEYƏN QURD

SABİT BAĞIROV

Korrupsiya dünya problemidir. Azərbaycan üçün də bu problemin həlli olduqca önəmlidir. Bunu nəzərə alaraq bülletenimizin bu buraxılışından başlayaraq adı çəkilən problemlə əlaqədar məqalələr dərc edəcəyik. İlk material Dünya Bankının "Dünyanın inkişafı barədə illik hesabat"ndakı (1997-ci il üzrə) korrupsiya problemi haqqında qeydlərə həsr olunur. Növbəti bülletenlərimizdə korrupsiya ilə beynəlxalq səviyyədə mübarizə mövzusunda həsr edilmiş məqaləni və Azərbaycanda korrupsiyanın azaldılması istiqamətləri haqqında bəzi mülahizələrimizi oxucuların diqqətinə çatdırmağı nəzərdə tuturuq.

1. KORRUPSIYA BİR PROBLEM KİMİ

DÜNYA BANKININ 1997-Cİ İL ÜZRƏ HESABATINDA

KORRUPSIYA PROBLEMİNƏ AİD QEYDLƏR

Bu gün bütün ölkələr korrupsiya ilə mübarizə aparır. Son illər ərzində korrupsiyaya görə bir sıra ölkələrin hökumətləri kənarlaşdırılıb. Cənubi Koreyanın iki prezidenti məhkəməyə cəlb olunub və günahkar hesab edilib. Braziliyanın keçmiş prezidenti korrupsiyaya görə impiçmentə məruz qalıb. 1996-cı ilin sonunda prezident seçkilərindən sonra ABŞ cəmiyyətində siyasi kampaniyaların maliyyələşdirilməsi və bunun dövlət siyasətinə təsiri problemləri ilə əlaqədar kəskin mübahisələr gedirdi.

Korrupsiyanı müxtəlif şəkildə izah edirlər. Bu hesabatda korrupsiya şəxsi maraqlar naminə dövlət hakimiyyətindən istifadə kimi başa düşülür. Korrupsiya qanun pozuntularına stimullar olduğuna görə dövlət orqanlarının daxilində yaranan problemlərin bir hissəsidir. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən kurs və tənzimləmə rejimi arasındakı uyğunsuzluqlar və institusional məhdudiyyətlər korrupsiyanın çiçəklənməsi üçün şərait yaradır.

Korrupsiya özəl və dövlət sektorlarının kəsişməsində yerləşir; bu isə iki tərəfli hərəkəti olan gücəyə bənzəyir. Xüsusi maraqlar (daxili və xarici) qeyri-qanuni üsullarla rüşvət verib qazanc əldə etməyə yollar tapır, dövlət qurumları isə onların qarşısında etibarlı məhdudiyyətlər olmadığına görə rüşvəti rədd edə bilmir.

Korrupsiya əhalinin dövlət qurumlarına inamını azaldır və beləliklə, hökumətin sosial bazasını dağıdır. Dövlət məmuruna verilən lap kiçik həcmdə rüşvət elə də böyük qəbaət görünməyə bilər, ancaq bu kiçik hadisənin çox dərinə işləyən nəticələri ola bilər. Kiçik görünən belə pozuntuların qarşısı alınmazsa onlar çoxalır yayılaraq yavaş-yavaş qanunçuluğu elə hala gətirə bilər ki, cəmiyyətin digər üzvləri də qanunlara riayət etməyi mənasız sayarlar.

Araşdırmalar göstərir ki, rüşvətxorluğun dərəcəsi ilə (biznesmenlərin qiymətləndirmələrinə görə) investisiyalar və iqtisadi inkişaf arasında tərs asılılıq var (şəkil).

İş adamları arasında aparılan sorğu korrupsiyanı bir çox ölkələrdə biznesin inkişafına mane olan əsas səbəblərdən biri kimi qiymətləndirməyə imkan yaradıb. Başqa sorğular onu göstərir ki, kiçik həcmli rüşvət verməyə məhz aztəminatlı adamlar vadar olur.

İnkişaf etmiş bir çox ölkələrdə korrupsiyaya ikili münasibət qalmaqdadır. Bu ölkələrdə ümumi rəy belədir ki, korrupsiya kommersiya çarxlarını yağlayır və o olmadan nə kommersiya anlaşmaları, nə də iqtisadi inkişaf mümkün olar. Bu dəlillərə əsas verən odur ki, bəzi ölkələrdə yüksək korrupsiya yüksək iqtisadi artımla

müşahidə olunur. Bu ziddiyyətin izahı həmin ölkələrdə mütləq rüşvət vermək lazım olmasına və verilərsə hər hansı məsələnin müqəddərli həll olunacağına şübhə yaranmamasındadır. Korrupsiyaya eyni səviyyədə olan ölkələr investisiya səviyyəsinə görə xeyli fərqlənə bilər. Rüşvətin nəticələrinin öncədən proqnozlaşdırılması dərəcəsi yüksək olan ölkələrdə investisiyaların həcmi daha yüksək olur, lakin hətta bu ölkələrdə də korrupsiya iqtisadi fəallığa mənfi təsir göstərir.

Korrupsiya özü-özünü qidalandıraraq qeyri-qanuni gəlirlər spiralını getdikcə daha sürətlə fırladır və nəticədə inkişafın qarşısı alınır, tərəqqi illəri tənəzzüllə əvəz olunur. Zaman keçdikcə korrupsiya cəmiyyətin canına elə darasır ki, hətta hökumət onun qarşısını almaq istədikdə çox böyük müqavimətlə rastlaşır. Nəticədə korrupsiya ağacı içindən yeyən qurda çevrilərək dövləti içəridən məhv edən ən qorxulu amillərdən biri olur.

KORRUPSIYANIN SƏBƏBLƏRİ

Korrupsiyaya həvəs dövlət məmurlarının səlahiyyətləri çox, məsuliyyətləri isə az olduqda yaranır.

Siyasətçilər, bürokratlar və hakimlər qıt sərvətlərin əldə edilməsi yollarına nəzarət edirlər və ayrı-ayrı şəxslər, iş adamları bu sərvətlərə yalnız müəyyən ödəmələrdən sonra yol tapa bilərlər. Dövlət məmurları vəzifələrindən istifadə edərək şəxsi qazanc məqsədi ilə rüşvət almaq, ayrı-ayrı şəxslər isə dövlətdən istədiklərini əldə etmək üçün rüşvət vermək arzusunda ola bilərlər.

Bəzi hallarda iyerarxiya ehramının yuxarı və aşağı qatlarında mövcud olan siyasi mühit korrupsiyaya imkan yaradır. Daha çox hallarda rüşvət aşağı səviyyəli məmurlara (vergi müfəttişi, polis və s.) verilir. Korrupsiya endemik xarakter daşıdıqda məmurlar qəsdən müxtəlif bəhanələr tapıb işi uzada bilir ki, daha böyük miqdarda rüşvət alsınlar. Korrupsiya, şübhəsiz, hakimiyyətin ali təbəqələrində də var və irimiqyaslı sazişlərin imzalanması, özəlləşdirmə, ixrac üzrə kvotaların müəyyənləşdirilməsi, təbii inhisarların tənzimlənməsi və b. özünü göstərir.

Korrupsiyanın səviyyəsi məmurun və rüşvətverənin tutularaq cəzalandırılması ehtimalından da asılıdır.

Rüşvətخورluğun qarşısının alınması sahəsində hökumətin fəaliyyəti zəif olan ölkədə korrupsiyanın səviyyəsi yüksək ola bilər, çünki qanunu pozanlar belə düşünə bilər ki, tutulmalarının, yaxud tutulacaqları halda cəzalandırılacaqlarının ehtimalı azdır, ona görə ki, məhkəmə sisteminin özü də rüşvətخورdur.

Rüşvəti verənlərin və alanların tutulduğu zaman məruz qaldıqları cəzanın rüşvət nəticəsində əldə edilən qazanca nisbətən yüngül olması da rüşvətخورluğun çiçəklənməsinə imkan yaradır. Dövlət məmurlarının həll etdikləri məsələlərin qiyməti onların aldıqları məvacibdən bir çox hallarda qat-qat çox olur. Dövlət məvaciblərinin səviyyəsinin aşağı olduğu yerlərdə məmurlar orta sinif səviyyəsində (heç olmazsa, onun aşağı səviyyəsində) yaşamaq arzusuna düşərək gəlirlərini rüşvətlə artırmağa bilərlər. Lakin dövlət məmurlarının məvacibinin sadəcə qaldırılması ilə rüşvətخورluğun öz-özünə azalmasına nail olmaq mümkün deyil. Əmək haqqının islahatı məmurların fəaliyyətinə nəzarətin də artırılması ilə yanaşı getməlidir.

KORRUPSIYANIN AZALDIRILMASI

Bu iş üç istiqamət üzrə aparıla bilər:

- qanunlara tabe olan bürokratiyanın yaradılması;
- korrupsiya üçün imkanların azaldılması;
- nəzarət və cəzalandırma mexanizmlərinin möhkəmləndirilməsi.

Qanunlara tabe olan bürokratiyanın yaradılması. Bunun üçün kadrların işə qəbul edilməsi və irəliləməsi siyasi himayədarlıq, qohumbazlıq, tanışlıq və yerlibazlıq prinsiplərinə yox, onların şəxsi keyfiyyətlərinə və ədalətli əmək haqqı sisteminə əsaslanmalıdır.

Korrupsiya üçün imkanların azaldılması. Ümumiyyətlə, qeyd olunmalıdır ki, iqtisadiyyatda rəqabəti artıran istənilən islahat rüşvətخورluğu qidalandıran amilləri zəiflədir. Beləliklə, xarici ticarətdə dövlətin iştirakının azalmasına, sahibkarlığın inkişafını ləngidən amillərin aradan qaldırılmasına, dövlət müəssisələrinin müsabiqə əsasında özəlləşdirilməsinə yönəlmiş siyasət korrupsiya ilə mübarizəyə yardım edir. Hökumətin ixracata və ya sahibkarlığa məşğul olmağa dair lisenziyalar vermək səlahiyyəti yoxdursa bu sahələrdə rüşvət almaq mümkün olmayacaq. Əgər subsidiyalar proqramı ləğv edilərsə onlarla bağlı rüşvətlər də aradan qalxacaq. Əgər qiymətlərə nəzarət ləğv edilərsə qıtlığın olub-olmamasını rüşvət yox, bazar qiymətləri göstərəcəkdir.

Dövlətin səlahiyyətlərinin azaldılması heç də tənzimləmə və xərclər üzrə ciddi əsaslandırılmış proqramların ləğv edilməsi demək deyil. Bu cür proqramlar ləğv yox, islah olunmalıdır. Əgər polis rüşvətə qurşanıbsa heç də polisi ləğv etmək lazım deyil. Korrupsiya ilə mübarizə proqramlarına aid olan və səmərəli sayılan bir sıra tədbirlərin siyahısı aşağıda verilib:

- qanunlara aydınlıq gətirmək və onları yenidən elə tərtib etmək lazımdır ki, məmurların özbaşınalığına yer qalmasın;
- qanun və qaydaların geniş izahına daim diqqət etmək;
- bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinə məmurların özbaşına müdaxiləsini məhdudlaşdıran sxemlər daxil etmək (məsələn, sudan, otlaqlardan istifadə etmək haqlarının, ixracat lisenziyalarının satılması hökumətin korrupsiya ilə mübarizəsində səmərəli ola bilər);
- açıq müsabiqə, tender üsulundan geniş istifadə etmək.

Nəzarət və cəzalandırma mexanizmlərinin möhkəmləndirilməsi. Müstəqil nəzarət orqanları da rüşvətخورluğun məhdudlaşdırılmasında müsbət rol oynaya bilər. Müxtəlif ölkələr müxtəlif üsullardan istifadə edir:

- bəzi ölkələrdə korrupsiya ittihamları araşdırmaq və işi məhkəməyə vermək hüququna malik müstəqil komissiyalar və ya baş inspektorlar var. Bu cür komissiyalardan ən məşhuru Honkonqda fəaliyyət göstərən korrupsiya ilə mübarizə üzrə müstəqil komissiyadır. Komissiya birbaşa ali hakimiyyət orqanına (Honkonqda bu, qubernatordur) tabedir və ən geniş səlahiyyətlərə malikdir;
- vətəndaşların şikayətlərini dinləyən və araşdıran xüsusi təşkilatlar (ombudsmanlər) yaradılır. Bu isə dövlət orqanlarının məsuliyyətini artırır və rüşvət alarkən onları xeyli çəkindirir;
- dövlət qulluqçularının başqa məmurların (o cümlədən öz həmkarlarının) rüşvət alması barədə məlumatı çatdırması haqqında xüsusi əsasnamənin tətbiq edilməsi (məsələn, ABŞ-da qeyri-münasib şərtlərlə imzalanan sazişlər barədə məlumatı müvafiq orqanlara çatdıran işçilərin fərqləndirilməsi barədə belə bir əsasnamə qüvvədədir);
- korrupsiya ilə mübarizədə vətəndaş qurumları, birlikləri də mühüm rol oynaya bilər, bir şərtlə ki, hökumətin fəaliyyəti barədə hərtərəfli məlumat əldə etmək imkanına malik ola bilsinlər. Hökumətlər büdcə, qoplanmış kəşfpər, qüvvədə olan müxtəlif normativ aktlar haqqında ictimaiyyətə məlumat verməlidir. Hökumətin maliyyə fəaliyyətini müstəqil auditorlar yoxlamalıdır. Auditor yoxlamalarının olmaması kizli fondlar, büdcədən kənar vəsaitlər barədə sərəncam vermək hüququna malik rəhbərləri rüşvətə təhrik edə bilər;
- ABŞ-da və bir sıra Avropa ölkələrində məlumat azadlığı haqqında qanunlar ictimai nəzarətin təşkilində vacib vasitə sayıla bilər. Avropa İttifaqının yaxın keçmişdə qəbul etdiyi sərəncamda onun üzvlərindən məlumat azadlığı barədə qanunun qəbul edilməsi tələb edilir. Bu qanunlar vətəndaşlara hökumətdən istənilən məlumatı (hətta onların həyatı ilə bilavasitə əlaqəsi olmayan) almağa imkan verir ki, bu da vətəndaşlara dövlət məmurları barədə rəy söyləməyə, o cümlədən seçki bülletenləri vasitəsi ilə və ya məhkəməyə müraciət etməklə etiraz bildirməyə imkan yaradır. Lakin əldə olunan məlumatdan istifadə edərək hökumətə təsir göstərmək mexanizmləri cəmiyyətdə işləmirsə həmin məlumatın qiyməti çox cüzi olar. Məhkəmələrin tam müstəqilliyi vətəndaşlara hökumətin qanunları pozmaması təsir göstərməsinə imkan yaradır;
- kütləvi informasiya vasitələrinin çıxışları da vətəndaşları məlumatlandırmaq sahəsində vacib yollardan biridir. Azad mətbuat qanun pozuntuları ilə mübarizədə, xüsusən bürokratların və siyasətçilərin özbaşınalığı ilə başqa mübarizə yolları olmayan ölkələrdə ən başlıca vasitə ola bilər. Hətta məlumat təminatının və cəzalandırma sisteminin olduğu ölkələrdə də vətəndaşların təkbəşinə yox, məhz birliklər vasitəsilə hərəkət etməsi daha səmərəli olar.

İNFORMASIYA AZADLIĞININ HÜQUQİ TƏMİNATI

ARİF ƏLİYEV

Son zamanlar yenə də KİV haqqında qanuna düzəlişlər edilməsinə dair fikirlər səslənməyə başlamışdır. Bu halda çox vaxt dövlət sirrinin yayılması və ya ölkənin beynəlxalq nüfuzuna ziyan vurulması, vətəndaşların namus və ləyaqətinin tapdanmasının qarşısının alınması, əhalinin ədəb qaydalarının qayğısına qalınması zərurətinə istinad edirlər. Belə problemlərlə qarşılaşanlar sırasında bizim birinci olmadığımıza görə bu problemləri artıq həll etmiş ölkələrin təcrübəsi daha faydalı və qiymətli. Odur ki, bülletenin redaksiyası azad dünya ölkələrində informasiya azadlığının hüquq təminatı haqqında yazılar nəşr etməyə başlayır.

1. DÖVLƏT SİRRİ VƏ İNFORMASIYAYA DAXİL OLMA HÜQUQU

Baxılan problemə prinsipial yanaşma Qərb demokratiyası ölkələrində belədir: "Bütün sənədlər qanun onları açıq-aşkar istisnalar sırasına aid etmədikdə ictimai səviyyə daşıyır". Hətta məsələ "məxfi" kimi dəyərləndirilən informasiyaya aid olduqda belə hökumət orqanları cəmiyyətin bu informasiyanı almaqda maraqları ilə məxfiliyin saxlanması zərurəti arasındakı nisbəti götür-qoy etməlidir.

Məsələn, Avstriyada bu prinsip informasiya azadlığı haqqında federal və torpaq qanunvericiliyi aktlarının əsasını qoymuşdur. İsveç hökumət orqanları informasiyanın alınması üçün verilən istənilən sorğuya gün ərzində baxmalı və yaxud onun baxılmasını ləngidən səbəbləri göstərməlidir. Hollandiya qanunvericiliyinə görə, hökumət orqanları sorğunu yalnız informasiyanın yayılması nəticəsində Tacın tamlığı, dövlət təhlükəsizliyi və ya xüsusi şəxslərin maraqlarının müdafiə olunmasının real təhlükəyə məruz qaldığı halda təmin etməyə bilər.

ABŞ, Fransa və Almaniya informasiyaya daxilolmanın konstitusiyaya hüququ dedikdə öz rəyini bildirmək və nəşr etmək azadlıqlarını təmin edən normativ aktların müddəaları başa düşülür. ABŞ-da hər bir vətəndaşın belə hüququ var. 1978-ci ildən etibarən Fransada qanun həmçinin hər bir şəxsə bütün (cüzi məhdudiyyətlərlə) sənədlərə daxilolma hüququ verir.

Buna baxmayaraq, bütün ölkələrdə hökumət orqanlarının milli təhlükəsizlik və ya müdafiə qabiliyyətinə toxunan informasiyanın verilməsindən imtina etmək hüququ var. Ayırı-ayrı ölkələrdə beynəlxalq münasibətlərə ciddi ziyan vura biləcək informasiyanın da yayılması qadağandır. Lakin belə hallarda qanunvericilik, bir qayda olaraq, tələb edir ki, istənilən rədd cavabının səbəbləri yazılı şəkildə verilsin və apellyasiya hüququ haqqında ərizəçinin məlumatı olsun. Norveç və İsveçdə jurnalistin rədd cavabını yazılı şəkildə tələb etməsi çox vaxt həlledici olur və dövlət məmuru tələb olunan sənədləri təqdim etməyə məcbur olur. Başqa halda ərizəçi ondan şikayət edə bilər.

Bir çox ölkələrdə informasiya verilməsindən imtina edilməsi bununla əlaqədar şikayətlərə baxmaq məqsədi ilə yaradılmış xüsusi orqan (və ya həmin idarənin ali orqanı) tərəfindən həyata keçirilən inzibati nəzarətin

mövzusunə çevrilir. Bu orqanların qərarından məhkəməyə pşkayət etmək olar. İsveçdə parlament tərəfindən təyin edilmiş ombudsmen materialların aşkar olunmasına nəzarət edir və meydana çıxan mübahisələri həll edir. ABŞ-da informasiya verməkdən imtina edən müəssisənin başçısından şikayət verilə bilər.

"Dövlət öz sirrini qorumaqlıdır, lakin bu sirri ondan qoparmış mətbuat orqanı da belə müdafiəyə layıqdır" - demokratik ölkələrin mətbuat orqanları haqqında qanunvericiliyin əsasını təşkil edən və təcrübədə çox nadir hallarda pozulan başqa bir prinsip bu cürdür.

Avstriya, İsveç və ABŞ dövlət sirri təşkil edən məlumatların nəşri zamanı mətbuat orqanlarını ən güclü şəkildə dəstəkləyir. Məsələn, İsveçdə hökumət informasiyasının sızması mənbəyinin aşkarlanması milli təhlükəsizlik problemləri ilə bağlı olmadıqda jurnalistlər bu mənbənin açılmasına məcbur edilə bilməzlər. ABŞ-da mətbuat nümayəndələrini əslində istənilən məxfi informasiyanın nəşrinə görə məhkəmə ilə təqib etmək olmaz; məhkəmə ilə cəza verilməsinə səbəb olan yeganə nəşr kateqoriyası kəşfiyyat xidmətləri casuslarını adlarının açıqlanması ilə bağlı yazılardır ki, bu da belə informasiyanın yayılmasının həmin xidmətlərin fəaliyyətinə zərər vurduğu halda doğrudur.

Bəzi ölkələrdə (Avstraliya, Almaniya, Norveç) ifşanın ictimai marağa xidmət etməsi faktı qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş informasiyanın nəşrinin müdafiəsini təmin edir. Lakin hətta məxfi informasiyanın nəşrinə görə mətbuat orqanlarının ümumiyyətlə cəzalandırılma bilmədiyi ölkələrdə məlumatın sızmasına məsuliyyət daşıyan dövlət məmuru məxfiliyin pozulmasında günahlandırılma bilər, cinayət və ya mülki məsuliyyətə cəlb edilə, işdən azad edilə bilər. Yalnız bəzi ölkələrdə hökumətə məxsus informasiyanın məxfiliyinin saxlanılmamasına görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericilik mövcud deyil.

"Con Feyerfaks və Oğullarına qarşı Avstraliya İttifaqı Ltd." adlı hay-küylü işdə Avstraliya Ali Məhkəməsi kitabdan olan parçaları iki qəzetin nəşr etməsinə daimi məhkəmə qadağasının qoyulması haqqında hökumətin tələbini təmin etməkdən imtina etdi. Bu kitabda dövlət xadimlərinin birindən alınmış bir sıra sənədlər ictimaiyyətin nəzərinə çatdırılırdı. İctimaiyyətin maraqlarını nəzərə alaraq məhkəmə nəşrə qadağa qoyulmasını vacib bilmədi. Avstraliya hökumətinin digər hökumətlərin gözündə nüfuzdan düşməsi faktı məhkəmənin qadağa qoymasına kifayət etmədi.

"Əgər dövlət məmuru qanunla onun üzərinə qoyulmuş məxfiliyin saxlanması öhdəliyini pozaraq hər hansı informasiyanı yayırsa yalnız onun özü buna görə məsuliyyət daşıyaraq Jurnalistlər və KİV-in digər işçiləri bu cür informasiyanı maneəsiz nəşr edə bilər və bunun üçün məsuliyyət daşımır" (Avstriyanın "KİV azadlığı haqqında" qanunundan – Auskunftspflichtgesetz)

Məqalə hazırlanarkən ARTIKLE 19 beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatının və Aşkarlığın Müdafiəsi Fondunun tədqiqatlarından istifadə olunmuşdur.

TRANSLİTERASIYA MƏSƏLƏSİNƏ DAİR

LALƏ CƏFƏRLİ

Tez-tez belə bir mənzərənin şahidi oluruq: hər hansı əcnəbi ilə ünsiyyətdə olarkən soydaşlarımız rus dilində danışmağa təşəbbüs göstərir, əcnəbinin azərbaycanca danışdığını gördükdə isə onunla Anadolu türkcəsində danışmağa çalışırlar. İnanı bilmirik ki, məhz bizimlə danışmaq üçün kimsə bizim dilimizi öyrənə bilər. İnanı bilmirik ki, "ayrılıqda" bizlər də maraq kəsb edə bilərik.

Çox təəssüf ki, bütün bunların kökü dərinidir. Bunlar o köklərdir ki, bizləri Azərbaycan haqqında "respublika" ("respublika ictimaiyyəti", "respublika yığma komandası") terminini işlətməyə vadar edir. Təsəvvür edə bilərikmi ki, Fransada, yaxud İranda özləri haqqında bu cür danışarlar? Axı onlar da bizim kimi respublikadır. Soruşulsa ki, niyə biz belə hərəkət edirik, cavab yəqin ki, bu cür olacaq - düşünmədən.

Yəqin bunun səbəbi ondadır ki, biz "respublika" məfhumuna sovet dövründən beynimizə hopdurulmuş spesifik bir anlayış aid edirik. Biz hələ də özümüzü ayrıca götürülmüş, müstəqil dövlət əvəzinə, daha böyük, daha vacib mövcudatın bir hissəsi kimi təsəvvür edirik. Yəqin elə bu səbəbdəndir ki, Rusiya özü haqqında danışanda "ölkə" deyir və çox güman ki, Rusiyaya belə deməyə həmin dərin köklər imkan verir. Həmin köklər ona xaric anlayışını "yaxın" və "uzaq xaricə bölməyə imkan verir, bizi isə fikirləşmədən, tez bu terminologiyayı qəbul etməyə vadar edir.

Bu, siyasi, sosial və eyni dərəcədə psixoloji hadisədir. Biz özümüzü yenidən əyrənəcək, inkişaf xəstəliklər mərhələsinə də keçəcək və özümüzün ayrılıqda bir ölkə odduğumuz fikrinə alışacağıq. Özümüz haqqında imperiyanın tərkib hissəsi kimi düşünən zaman işə düşmüş psixoloji mexanizmlər sınacaq və şüurlardan silinib gedəcəkdir.

Lakin bu inkişaf xəstəliyinin mövcud olmaqda davam edən başqa təzahürləri də var ki, bunlar az adamları düşündürür, biz onlara əhəmiyyət vermədikcə daha da dərinləşir.

Səhbət bizim adların, soyadların, coğrafi adların latın qrafikası istifadə edən ölkələrin - ingilis, alman, fransız, çex, polyak kimi dillərə necə çevrilməsindən - transliterasiyadan gedir. Biz kiril əlifbasından istifadə edərkən bu adların yazılışındakı dolaşıqlıqlara bəraət vermək bəlkə də mümkün idi; bu adları müvafiq dillərə transliterasiya etmək fonetik prinsiplərə əsaslanırdı. Nəticədə eyni bir ad ingiliscə bir cür, fransızca başqa cür (yeri gəlmişkən, beynəlxalq razılaşmaya əsasən diplomatik sənədləşmədə fransız variantından istifadə olunur) yazılırdı.

Ancaq elə o zamanlarda da bizim "aşağılıq komplekslər" əzünü biruzə verirdi: əksəriyyətimiz o zaman xüsusi adlarımızın Azərbaycanca yox, rusca səslənməsini transliterasiyada əsas götürürdük. Məsələn, Həsənov

familiyası ingilissə Gasanov kimi verilir, halbuki ingilis dilində "h" hərfi olduğu üçün onu Hasanov kimi yazmaq olardı. Çox da uzaq olmayan sovet dövründə bu məsələ o qədər də aktual deyildi. Belə ki, birbaşa əlaqələr yox idi və adlarının xarici dillərdə yazılma zərurətində "bəxti" gətirmiş Azərbaycanlılar bunu şəxsi vətənpərvərliyinə, milli əzünə və filoloji şüurlarına müvafiq olaraq fərdi qaydada əzləri həll edirdilər. İndi, şükür ki, biz latın qrafikasına keçmişik və yəqin ki, latın qrafikasıdan istifadə edən bütün dillərdə olduğu kimi, hər şey mümkün qədər sadələşməlidir. Həmin dillərdə xüsusi adlar latın qrafikası istifadə edilən dillərə transliterasiya edilərkən imkan daxilində yazılışda heç bir dəyişiklik edilmir. "İmkan daxilində" o deməkdir ki, bütün əlavə işarələr (əlavə işarələrlə hərfaltı və hərfüstü diakritik işarələr aiddir), məsələn, bizim dildə Ё, Ч, Ш, Ю, Ц ispan dilində, ???????????? p, fransız dilində e və é, polyak dilində ł hərfləri əlifbanın şrift və uyqulaşdırılma imkanlarına müvafiq olaraq saxlanıla və ya götürülə bilər (sadəcə olaraq bunun nə dərəcədə vacib olduğunu nəzərə alıb hərəkət etmək lazımdır).

Yeri gəlmişkən, yeni velosiped icad etmək lazım deyil, öz xüsusi isimlərini başqa dillərdə dəyişdirilmədən yazan Türkiyənin təcrübəsindən istifadə etmək olar (latın qrafikalı başqa dillərdəki xüsusi isimlər də türk dilinə dəyişdirilmədən transliterasiya olunur). Xarici dillərdə oxuya bilən hər kəsə bu prinsiplər yaxşı tanışdır. Məsələn, həm fransız, həm ingilis, həm alman qəzetlərində "Çiller" türk imzasına uyğunlaşdırılaraq "Ciller" yazılır, halbuki bu dillərin heç birində "s" hərfi "ç" səsinə vermir. Eləcə də dünyanın latın qrafikalı bütün dillərində Don Kixot ispan dilində olduğu kimi Don Xihote yazılır. Həmin dillərdə Anna Manyani "Anna Magnani", Jak Şirak isə "Yasgue Chirac" kimi yazılır, halbuki sonuncu söz ingilis dilində bu yazılışla "Cakve Çirak" oxunmalıdır. Lakin heç bir ingilis onu bu cür tələffüz etmir. Beynəlxalq qaydalara görə, bu, oxucunun öz problemdir və verilən ismin necə tələffüz olunmasını bilməlidir. Soruşuram: bəs nəyə görə Karacə öz "doğma" orfoqrafiyasında olduğu kimi "Karadzic" qalır, ancaq bizim Hacıbəyov isə "Gadjibekov" olur?! Niyə bizim Məmmədov "Mamedov", Cəfər isə gah "Djafar", gah da "Jafar" kimi yazılır?! Bilmək istəyirəm ki, niyə Mexico bütün dünya dillərində əksini beləcə tapır, ancaq bizii Gəncə isə kah "Gyandzha", gah "Ganja", gah "Gandja" ... kimi kostərilir.

Bütün dünyanın "informasiya magistralları" ilə çulğışdığı bir dövrdə bu məsələnin indi daha böyük təcrübə əhəmiyyəti var. Bilgisayar və internet sistemləri ilə işləyənlər bizdə bu sahədə mövcud olan müxtəlif cür oxunuşların yaratdığı maneə və rahatsızlıqlarla yüz dəfələrlə qarşılaşırlar. Məsələn, hər hansı soyadla bağlı informasiya almaq üçün həmin soyadın yazılışının bütün variantlarını təqdim etmək lazım gəlir. Buna isə xeyli vaxt gedir və eyni zamanda bütün variantların təqdim edildiyinə əminlik olmur. Eyni bir adam və ya eyni soyad müxtəlif cür yazılışı ucbatından siyahıya bir neçə dəfə daxil edilə bilər. Eyni hadisə coğrafi adlarla bağlı da baş verir.

Mənə elə gəlir ki, Azərbaycan Standartlaşdırma və Metrologiya Mərkəzi bu dolaşdıqlığa - Azərbaycan dilinə və orfoqrafiyasına olan hörmətsizliyə son qoymalı, Azərbaycanın xüsusi isimlərinin latın qrafikası istifadə edilən başqa dillərə transliterasiyası qaydalarını standartlaşdırmalıdır. Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının transliterasiya yarımkomitəsində bu standartlaşdırma məsələsinə Azərbaycanın mövqeyini öyrənməyə can atan bu yazının müəllifinə bəlli olub ki, ölkəmizin nümayəndələri üzv olmaq üçün 1995-ci ildə bu təşkilata müraciət ediblər. Lakin o vaxtdan bəri bizim tərəfimizdən bu istiqamətdə heç bir iş görülməyib. Bununla belə, bu təşkilat standartlaşdırma üzrə beynəlxalq forumlarda iştirak edir. Məsələn, 12-23 yanvar 1998-ci ildə Nyu-York şəhərində BMT-nin coğrafi adların standartlaşdırılması üzrə konfransı keçirildi. Yəni doğrudanmı bu iş bizə lazım deyil? Axı indiyə qədər bütün beynəlxalq sənədlərdə "Nagorno Karabakh" termini işlənir. Halbuki o nə orfoqrafik, nə də leksik qaydada əzünün əsk deyilişini əks etdirir.

... Azərbaycan öz milli, o sıradan xarici pasportlarını buraxmağa hazırlaşır. Görəsən, həmin sənədlərdə mənim soyadım necə olacaq: Djafarly, Jafarly, Jafarli, Cəferli, yoxsa Cəfarli?

LOBBİZMƏ AYIQ BAXIŞ

RASİM MUSABƏYOV

Sovetlər çağında lobbizm haqqında Qərb cəmiyyətində çox geniş yayılmış bu təcrübəni birtərəfli və təhrif olunmuş şəkildə təqdim edən çoxlu kitab və məqalələr çıxıb. İctimai şüura güclü şəkildə belə bir stereotip sığınmışdır ki, lobbizm korrupsiyanın sinonimidir. Bəs gerçəklikdə bu hadisənin mahiyyətində nə durur? Bu suala cavab vermək üçün lobbizmin daha geniş yayıldığı və adıləşdiyi ölkələrin təcrübəsinə üz tutaq. Onlar ilk nəvbədə ABŞ və inkişaf etmiş Avropa dövlətləridir ki, onların çoxunda nəinki uyğun qanunlar qəbul edilib və fəaliyyət göstərir, həm də onlara əməl edilməsinin bir sıra korporativ normaları da işlənilib hazırlanıb. Lobbizm iqtisadi və siyasi həyatda önəmli hadisə kimi xüsusi və elmi ədəbiyyatlarda yazılıb və ümumiləşdirilib. O, hər hansı bu və ya digər aktiv qrupun maraqlarının nəzərə alınması məqsədilə hökumət qurumlarına birbaşa, yaxud dolay yolla təsiretmə fəaliyyəti kimi adlandırıla bilər. Bu cür adlandırma ümumi mahiyyətli olduğu üçün hər hansı siyasi, yaxud ictimai fəaliyyəti bura aid etmək olar. Ona görə də bir sıra dəqiqləşdirmələr aparmaq zərurəti yaranır.

Birincisi, qurum dedikdə konkret olaraq vəzifəli şəxslər nəzərdə tutulur ki, hansısa qərarın qəbul olunması və ya olunmaması onlardan asılı olur. Bu, bir, yaxud bir neçə adam ola bilər. Məsələn, deputatlar qrupu, hökumət üzvü, yaxud administirasianın yüksək vəzifəli nümayəndəsi.

İkincisi, lobbiləşdirilmiş qərar həm müsbət, həm də mənfi xarakter daşıya bilər. Məsələn, ABŞ-dakı erməni lobbisi vaxtilə Konqres tərəfindən məlum 907-ci düzəlişin qəbul olunmasına nail olmuş, hazırda isə

Azərbaycana qarşı ədalətsiz və diskriminasiya xarakterli bu qərarın aradan qaldırılmaması üçün palata üzvlərinə bütün istiqamətlərdə təzyiq göstərir. Yəni lobbizm eyni dərəcədə həm müsbət, həm də mənfi istiqamətə yönəldilə bilər.

Üçüncüsü, lobbiləşmə vəzifəli şəxslərin yalnız maddi stimullaşdırma prinsiplərinə əsaslanmasa da, bu metod lobbizmdə ən geniş yayılmış və təsirli amil hesab olunur. Primitiv mahiyyətli və qanunla təhdid olunan rüşvətvermə əvəzinə, hazırda başqa metodlardan istifadə olunur; seçki fondlarına birdəfəlik, yaxud mütamadi yardım göstərilməsi, pulsuz xarici səfərlərin təşkil olunması, sərfəli mühazirə turları, vəzifəli şəxslərin qohumlarının, köməkçilərinin, bəzən də hökumət qurumlarındakı yerlərini itirdikdə onların özlərinin də "yağlı yerlərə" təmin olunması.

Dərdüncüsü, lobbizmi dövlət strukturları üzərində mafioz, klan, yaxud mason nəzarəti ilə qarışdırmaq düzgün olmazdı. Ona görə ki, dediklərimiz kizli və qanunazidd mahiyyət daşıdıqparı üçün lobbizmdən tamamiyə fərqlənir.

Bütövlükdə isə lobbizm məqsədə çatmaq üçün təbii forma hesab olunur. O, istər hərəkət formasında (müxtəlif ictimai birliklər, məsələn: qadın, ekoloji, etnomədəni, sahibkarlar birliyi, müxtəlif komitələr və s.), istərsə də, peşəkar fəaliyyətdə təzahür edir. hər hansı bir ölkədə lobbizmin inkişafı və yayılması həmin ölkənin siyasi və iqtisadi inkişaf səviyyəsi, həmçinin həmin ölkədə formalaşmış siyasi və dövlət ənənələri ilə müəyyən olunur. Ancaq şübhə yoxdur ki, cəmiyyətin yüksək inkişaf səviyyəsi lobbizmin peşəkar formada daha da mədəni səviyyədə fəaliyyətini şərtləndirir.

Məsələn, təkcə Vaşinqtonda bir neçə min lobbist təşkilatları və kontorları qeydə alınmışdır. Bu, müşavir və məsləhətçi kimi ən yaxşı vəkillərin, iqtisadçıların, istifadə olan hərbiçilərin, siyasətçilərin və dövlət nümayəndələrinin də məşğul olduğu yüksəkmaaşlı fəaliyyət formasıdır. Müasir peşəkar lobbist təşkilatları lazımi qərarları qəbul etdirmək üçün siyasətçilərin, vəzifəli şəxslərin ənənəvi maddi stimullaşdırma metodu ilə yanaşı, mətbuat və televiziyada lazımi kampaniyaların təşkil olunması, fraksiyalararası mübarizə mexanizminin işə salınması, seçicilərdən məktub və teleqram axınıni təşkil etmək kimi təsirli imk anlara malikdir.

Lazımi qərarların qəbul olunmasını şərtləndirən (bu məsələnin pərdəarxası tərəfi əsasən lobbist təşkilatlarının fəaliyyəti ilə müəyyən olunur) amil olaraq maraqların uzlaşdırılması kimi mürəkkəb bir proses haqqında dəqiq təəvvür və bilgi olmadan istər ABŞ-da, istərsə də qonşu Türkiyədə belə hansısa qərarın qəbul olunmasına, yaxud dəyişdirilməsinə cəhd etmək siyasəti gənc Azərbaycan dövləti üçün böyük sarsıntılarla müşayiət olunaçaq. Ancaq keçmiş postsovet ölkələrində, eləcədə Azərbaycanda lobbizmin formalaşmağa başlaması göstərir ki, bu məsələyə münasibət getdikcə artmaqdadır.

Bizim ölkəmizdə qeydə alınmış və fəaliyyətdə olan, əhalinin müəyyən qrupunun qərarlarının lobbiləşməsinə istiqamətlənmiş bir sıra siyasi partiya və təşkilatlar, məsələn kəndlilər partiyası, sahibkarlar partiyası.

maarifçilər partiyası, ekologiya partiyası və sair kimi müxtəlif partiyalar mövcuddur. Öz korporativ maraqlarının lobbiləşməsinə istiqamətində kinematografçılar, yazıçılar, sənayeçilər, sahibkarlar, bankirlər və jurnalistlərin yaradıcılıq birlikləri daha aktiv fəaliyyət göstərir.

Hələlik bu cür fəaliyyət formasının əhatəsi çox da geniş deyil. Azərbaycanda lobbizm əsasən hakimiyyətin icra orqanlarına istiqamətlənmiş, primitiv, daha doğrusu, xahişetmə xarakteri daşıyır. Ancaq bu iş praktik olaraq aparılır və perspektivdə dəfələrlə genişlənə bilər. Yadda saxlayaq ki, dünyada ən aktiv və güclü lobbilərdən biri neft lobbisi hesab olunur. Bu sahənin gələcəkdə ölkəmizdə geniş inkişaf perspektivini nəzərə alaraq Azərbaycanda da müvafiq strukturların formalaşacağını diqqətdə saxlamaq lazımdır. Gələcəkdə neft dollarlarının bölüşdürülməsi müxtəlif qrupların lobbiləşməsi ilə müşayiət olunacaq. Ona görə də respublikada lobbist fəaliyyətinin qanunla tənzimlənməsinə istiqamətindəki hazırlıq işlərini hansısa düşünölmüş, yaxud vaxtından əvvəl olan hadisə kimi qiymətləndirmək lazımi deyil.

Hər halda, qonpu Rusiyada *"Dövlət hakimiyyətini federal orqanlarında lobbist fəaliyyətinin tənzimlənməsi"* haqqında qanun layihəsi hazırlanmışdır və tezliklə ilk oxunuşa təqdim olunacaqdır. Bu sənədin əsas mahiyyəti ilə tanış olmaq bizim üçün də maraqlı olardı.

Beləliklə, bu sənəddə lobbist fəaliyyəti belə müəyyənəldirilir: bu, hüquqi və fiziki şəxslərin öz maraqları, yaxud konkret müştərilərinin maraqları naminə qanunverici aktların, inzibati, siyasi və sair qərarların müvafiq orqanlarda işlənməsinə və qəbul olunmasına nail olmaq üçün onların dövlət hakimiyyətinin federal orqanları ilə əlaqəli fəaliyyətidir.

Lobbist isə *"lobbist kimi qeydiyyatdan keçmiş və qanunla müəyyən olunmuş qaydada lobbist fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün lisenziya almıpp, üçüncü şəxsin (müştərinin) maraqları naminə həm pulsuz, həm pullu, həm də qonorarla lobbist fəaliyyəti ilə məşğul olan Rusiya Federasiyasının vətəndaşıdır"*. Yəni bu, fiziki şəxslərə aid olan işdir, lakin həm də xüsusi lobbist firmaları yaratmaq da mümkündür.

Qanunun məqsədi vətəndaşlara dövlət işlərinin idarəçiliyində iştirak etmək haqqında onların Konstitusiyə hüquqlarının gerçəkləşdirilməsinə kömək etməkdir. Sadə insanlar qərarların qəbul olunmasına təsir göstərmək imkanı əldə etməlidirlər.

Qanun layihəsində lobbist fəaliyyətinin həyata keçirilməsində müəyyən məhdudiyyətlər nəzərdə tutulur. Bu məhdudiyyətlər hakimiyyətin federal orqanlardakı vəzifəli şəxslərinə, ekspert fəaliyyəti ilə məşğul olan müşavirlərinə, məsləhətçilərinə və ekspertlərinə şamil olunur. Federal orqanlarda vəzifədə olmuş şəxslərin vəzifədən çıxarıldıqdan, yaxud istefaya göndərildikdən sonra bir il müddətində lobbist fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququ yoxdur. Bundan başqa, xarici vətəndaşlar da lobbist ola bilməzlər. Həmçinin vətəndaş

olmayan və yaxud ikili vətəndaşlığı olan şəxslər, qəsdən cinayət törətmiş və qeydə alınma ərafəsində istintaq altında olan şəxslər, ali təhsili olmayan, yetkinlik yaşına çatmamış, psixonevroloji müəssisələrdə qeydiyyatda olan və qabiliyyətdən məhrum şəxslərə də lobbifəaliyyəti ilə məşğul olmağa icazə verilmir. Həminin qeydə alınması Ədliyyə Nazirliyində həyata keçirilir. Layihəyə əsasən, lisenziyanın verilməsi və qanun pozuntusu qeydə alındıqda onun geri alınması da Ədliyyə Nazirliyinə həvalə edilir. Lazımi sənədlər təqdim olunduqdan sonra hər iddiaçı bir aydan gec olmayaraq qeydə alınmalı, sonrakı bir ay ərzində isə ona lisenziya verilməlidir. Lisenziya bir il müddətinə verilir. Sonradan lazım olduqda onun müddəti uzadılır. Lisenziya sahibi hər bir açıq informasiyanı, qanun layihəsini, layihəyə düzəlişləri və həmçinin digər sənəd və materialları əldə etmək hüququna malikdir. İkincisi (bu, çox vacibdir), ona federal məclislərə, hakimiyyətin icra orqanlarına və deputatlarla görüşmək imkanlarına malik olmaq zamanəti verilir. Hakimiyyət orqanlarının bu adamlarla iş rejiminin müəyyən olunması, məsələn, onlarla xüsusi görüşləri keçirilməsi məsələləri də layihədə öz əksini tapır.

Layihədə həmçinin lobbifəaliyyətlərinin və lobbistlərin akkreditə olunması və hakimiyyət orqanları ilə iş rejimi də müəyyən olunur, məsələn; informasiyaların, sənədlərin, qərar layihələrinin hakimiyyət orqanlarına təqdim olunması; komitələrin, komissiyaların, deputat qruplarının, icra orqanlarının işində iştirak etmək; deputatlarla, vəzifəli şəxslərlə istər yazılı, istərsə də şifahi formada əlaqə yaratmaq, hər hansı bir məsələyə diqqəti cəlb etmək üçün kütləvi informasiya vasitələrində iştirak etmək.

Bu planda ABŞ-ın 1946-cı ildən qəbul edilən və qüvvədə olan müvafiq qanunvericiliyinin, qonşu Türkiyənin və Avropa ölkələrinin təcrübələrinin öyrənilməsi Milli Məclis deputatlarına bu və ya digər formada lobbifəaliyyətləri ilə tanışlıqda düzgün mövqe tutmağa imkan verir.

PARLAMENT ÜÇÜN ÇOXLUĞUN METAFİZİKASI

Demokratiyanın Kopernik inqilabı haqqında

Niyazi Mehdi

İnsanlar fikirlərinə görə bir-birindən az və ya çox dərəcədə ayrılırlar. Bu həmişə olub. Ancaq demokratiyanın plüralizm prinsipi hər hansı fikir ayrılığının "yaşamaq" haqqını qorumur. Sovet mədəniyyətində tənqid və özünü tənqiddən çox danışılırdı. Bu, fikir fərqlərinə haqq qazandırır. Ancaq heç kim sovet cəmiyyətini plüralistik toplum adlandırmırdı. Səbəb o idi ki, həmin rejimin fikir məsələsində demokratiyadan bir prinsipial fərq vardı. Demokratiya, sadəcə, fikir fərqlərinin yox, bir-birindən uzaqda duran ən yad ideologiyalardan doğan fikir fərqlərinin yaşamaq hüququnu müdafiə edir. Bu səbəbdəndir ki, demokratik cəmiyyətlərdə demokratiyanın əsl düşməni olan kommunist ideologiyasının da qəzet-kitabları çıxır, deputatları parlamentə seçilə bilər.

Demokratiya plüralizm cəmiyyətdə düşüncə, ideya yaradıcılığının çox güclü qaynağı kimi baxır. Plüralizmin xeyrinə deyilən bu arqumenti Azərbaycan cəmiyyəti yaxşı bilir, onun üçün də yazımızda məqsəd həmin tezis təkrar etmək deyil.

"Plüralizm" latınca çoxluq deməkdir. Anadolu türkləri "plüralizm"i elə beləcə də dillərinə çevirib "çoxculluq" deyirlər. Parlamentdə choxculluq, plüralizm yalnız bir-birinə ağıllı fikir demək "gözəlliyi" deyil. Plüralizm çoxlu konfliktlər, intriqalar, pərtliklər törədir. Nəticədə prinsip qatında plüralizm nə qədər bəyənilsə də işdə onu arzulamaq, sevmək asan deyil. Plüralizmi, çoxluğu biz çox vaxt dağılma, degradasiya faktı sayırıq, ona görə də birlikdən danışmağı sevirik. Hansı tarixi köklərdən gəlir bizim bu baxış? Parlament mədəniyyəti üçün bu sual önəmli olduğu üçün onu düşünək.

KOPERNİK İNQİLABI

Ərəbcənin "*inqilab*", latınca "*revolyusya*" "devrim" deməkdir. Kopernik də astronomiyada devrim etmişdi. Ondan qabaq demişdilər ki, Yer yerində qalır, Günəş onun başına fırlanır. Kopernik isə fırlananla fırlanmayan yerlərini devirib dəyişdi. Günəş yerində qalan, Yer onun başına fırlanan oldu. Kopernik yezuitlərin gözündə düz olanları tərsinə çevirdi (devirdi). Sonrakı elm isə bildirdi ki, əslində, tərsinə çevirənlər yezuitlərin özü idi. Kopernik devrimi tərs salınmışları yerinə qaytardı.

O vaxtdan "*Kopernik devrimi*" metafora kimi elmdə bütün prinsipial dəyişmələri bildirir. Beləcə, Kantın da fəlsəfəsi metafizik düşüncədə Kopernik devrimi, inqilabı sayılır.

Çağdaş dünyada demokratiya haqqında çox yazılar, yazırlar. Ancaq demokratiyanı anlamaq üçün bir addım da atıb onu siyasətdə, mədəniyyətdə, siyasətşünaslıqda Kopernik devrimi adlandırmaq gerek. İndi baxaq görək, demokratiya insanların alışıqlığında düzülmiş nələrin yerini dəyişdi ki, Kopernik devrimi oldu.

Platondan başlayaraq Plotində, Orta çağ neoplatonik fəlsəfəsində, müsəlman mədəniyyətinin İbn Sina, Əl-Farabi, Bəhmənyar, Nəsirəddin Tusini kimi filosoflarında bir filosofem (dəyişməz fəlsəfi motiv) vardı: Allah Bir Olandırsa ondan çıxan, emanasiya edən, nurlanan dünya aşağı açıldıqca budaqlanır, xırdaqlara paylaşır, bir sözlə, choxcullaşır. Tanrı konusun zirvəsi kimidir, dünya isə aşağıya doğru pillələrin genişlənməsidir (genişlənmə isə çoxluğun artmasıdır).

Bu fəlsəfi "tikilidə" Tanrının simvolu Bir, dünyanın bildiricisi isə Çoxluq idi. Konstruksiyanın əxlaqi, psixoloji açımları çoxluğa müxtəlif mənfi dəyərlər verirdi. Çoxalma Bir-dən uzaqdüşmədir, korlanmadır, didişmədir, pisləşmədir. Ona görə də neoplatoniklər, sufilər Allaha qayıdışı çoxluqdan qurtuluş kimi görürdülər. "*Allahı sevmək Birə, Vəhdətə qovuşmadır*" - deyirdilər.

Çoxluğa fikri dağılmış sufilərin aqibətini Cəlaləddin Rumi belə açdı:

Uzun (yeni çox) saqqal sufilərə xoşdur, amma sufi saqqalına qulluq edənəcən Arif Allaha qovuşur.

Əslində Təkdən çoxluğa keçidin bəla olması fəlsəfədənqırağ düşüncədə də vardı. Əski toplumlardan bəri birin çoxa bölünməsi bəla sanılırdı. Şekspirin Kral Liri, Balzakin Qorio atası varlarını bölməklə bəlaya düçar olmuşdular. Amma bütün bunlar bir qırağa, bütün Azərbaycan toplumu yumruq kimi birləşmək arzusunda əski inanışların, Platon, Plotin, Fəribi sübutlarının çərçivəsində qalırlar. Demokratiya məhz bu möhtəşəm birlik, anti-çoxluq qurğusunu, tikilisini devrimə düçar etdi, devirdi.

ÇOXCULLUĞA TAYBATAY AÇIQ MƏDƏNİY YƏTLƏRDƏ DÖVLƏTİN ÇƏTİN DURUMU

Totalitar və avtoritar toplumların siyasi pafosunu belə formulə etmək olar: azaltmaqla (daraltmaqla) şiddətləndirmək. Beləcə su axarını boğanda fısqırtı yaranır.

Demokratiya pafosunun düsturu: çox şey gətirmək üçün çox şeydə gəlmək lazımdır. Məhz buna görə ki, demokratiya çoxluqdan çəkinməməyə, qorxmamağa məhkumdur. Məhz buna görə ki, demokratiya həttə hakimiyyət - toplum qatlarını bir zirvəli konus formasından çıxarır.

Totalitar sistemlər toplumda "Allah - dünya" və ya "Baş - bədən" rejimini yaratmaq istəyirlər. Bu zaman toplumun zirvəsi bir nöqqə (prezident, kral və s.) olur. Toplumda yerdə qalanlar isə bu zirvə nöqtəsindən aşağı düşdükcə genişlənən və dəyəri azalan dairələr olur.

Demokratiya hakimiyyətdə "zirvə nöqtəsi" simvoluna güclü zərbə vurur. Konus strukturunu dağıdır. Toplumun yuxarı başı bir zirvə nöqtəsinə çatıb dayanmır. Zirvədə hakimiyyət bölgüsü getdiyi üçün üç dairə: bir tərəfdə prezident yönətimi, o bir tərəfdə parlament, üçüncü tərəfdə isə Anayasa məhkəməsi qərar tutur.

Bu vəziyyətə görə ki, demokratiya çətin rejimdir. Bu çətinliyə görə ki, demokratiya şəraitində konfliktləri zorakı olmayan yollarla çözmək, ağızları yummadan qələbə çalmaq texnikasını yüksək səviyyədə mənimsəmək siyasi liderlərin, partiyaların çox ciddi problemi olur. Milli Məclisin qarışığında duran vəzifələrdən biri də bu problemin öhdəsindən gəlməkdir. Parlament nümunəsi cəmiyyəti bir də bu baxımdan inkişaf etdirə bilər.

BÖYÜK BRİTANIYA PARLAMENTİ ÜZVLƏRİNİN İCTİMAİ HƏYATDA DAVRANIŞ STANDARTLARI

LALƏ NƏCƏFOVA

Bəzi siyasi xadimlərin ictimai həyatda davranışının qeyri-etik olması haqqında məlumatlar Böyük Britaniya parlamentinə daxil oldudndan sonra burada İctimai Həyatda Davranış Standartları Komitəsi yaranmışdır. Komitənin birinci hesabatı 1995-ci ilin yayında ictimaiyyətə təqdim olunmuşdur. Həmin hesabatın əsasında Nümayəndələr Palatası aşağıdakıları həyata keçirdi.

Qərara alındı ki, parlament üzvləri hər hansı məsələni qaldırmağa, yaxud onunla bağlı fəaliyyət göstərməyə görə ödəniş ala bilməzlər;

- Parlament üzvlərinin iqtisadi maraqlarını qeydiyyatdan keçirmək, parlament üzvlərinə ictimai davranışlarına dair məsləhətlər vermək və münasib şikayətləri araşdırmaq üçün parlamentin bir üzvü komissiyanın sədri təyin olundu;
- Standartlar və imtiyazlar komitəsi yaradıldı;
- Parlament üzvləri üçün yeni Davranış kodeksi yaradıldı.

Həmin kodeksi nəzərinizə çatdırırıq (kiçik ixtisarlara).

PARLAMENT ÜZVLƏRİNİN DAVRANIŞ KODEKSİ

Kodeksin məqsədi

Davranış kodeksinin məqsədi palatada, seçiciləri və ümumiyyətlə, ictimaiyyət qarşısında vəzifələrini icra etməkdə parlament üzvlərinə kömək etməkdir.

Şəxsi davranış

Parlament üzvləri İctimai Davranış Standartları Komitəsinin müəyyənləşdirdiyi və bütün rəsmi şəxslərə aid olan ümumi davranış prinsiplərinə riayət etməlidir.

Fədakarlıq

Rəsmi şəxslər hər hansı qərarı yalnız ictimai maraq mövqeyindən qəbul etməlidir. Onlar bunu özləri, ailələri, dostları üçün hər hansı maliyyə və yaxud digər maddi maraq güdərək edə bilməzlər.

Təmizlik

Rəsmi şəxslər özlərini kənar şəxslərdən, təşkilatlardan onların rəsmi vəzifələrini icra etmələrinə mane ola biləcək heç bir maliyyə və ya digər asılılığa salmamalıdır.

Obyektivlik

Vəzifə xidmətlərini yerinə yetirərkən, o cümlədən görüşlərini təyin edərkən, yaxud ayrı-ayrı şəxslərin namizədliyini mükafatın, ya imtiyazların verilməsi üçün irəli sürərkən rəsmi şəxslər öz seçimlərini yalnız həmin namizədlərin məziyyətlərinə əsasən etməlidir.

Hesabdarlıq

Rəsmi şəxslər qəbul etdikləri qərarlara və atdıqları addımlarına görə ictimaiyyət qarşısında hesabat verməli və lazım olarsa, fəaliyyətlərini yoxlamaq üçün özlərini təqdim etməlidir.

Aşkarlıq

Rəsmi şəxslər qəbul etdikləri qərarlarda və atdıqları addımlarda mümkün qədər aşkarlığı gözləməlidir. Onlar qərarlarını izah etməli və məlumatın verilməsini yalnız o halda məhdudlaşdırmalıdırlar ki, bunu ictimai maraq tələb etsin.

Liderlik

Rəsmi şəxslər bütün bu prinsiplərə riayət edərək liderlik və şəxsi nümunə göstərməlidir.

Parlament üzvləri davranışlarını ictimai maraq əsasında qurmalı, şəxsi maraqlarının ictimai maraqla toqquşmasına yol verməməli və belə bir toqquşma baş verdikdə onu dərhal ictimai maraqların xeyrinə həll etməlidir.

Parlament üzvləri həmişə elə bir tərzdə davranmalıdırlar ki, xalqın parlamentin saflığına olan etibarı, inamı qorunsun və güclənsin. Onlar heç zaman parlamenti, ümumiyyətlə, onun üzvlərini gözədən salan hərəkətə yol verməməlidir.

Parlament üzvünün parlamentə, ya parlamentin hər hansı komitəsinə hər hansı bir qanun layihəsini, ya təklifi verməsinə, ya əksinə, verməməsinə təsir göstərmək üçün təklif olunan rüşvətin (o cümlədən hər hansı ödəniş, kompensasiya, ya mükafatın) onun tərəfindən qəbul edilməsi yolverilməzdir.

Parlament üzvləri iqtisadi maraqlarını parlamentdə tam şəkildə qeydiyyatdan keçirməli, parlamentdə və ya hər hansı bir komitədə müvafiq müzakirələrdə və yaxud nazirlər, dövlət qurumları və ya icra orqanları ilə onların mənafeyinə toxunan danışıqlarda diqqəti həmişə öz şəxsi iqtisadi maraqlarının mövcudluğuna tərəf yönəltməlidir.

Parlament üzvü maliyyə münasibətlərində olduğu təşkilatla, ya həmin təşkilatın adından fəaliyyət göstərən şəxslərlə münasibətlərində (o cümlədən ictimaiyyətə bildirilməyən qeyri-formal görüş və tədbirlərdə), nazirlər, parlament üzvləri və rəsmi şəxslərlə ünsiyyətlərində açıq və səmimi olmalıdır.

Parlament üzvü parlamentdə gedən heç bir müzakirədə muzdlu vəkil kimi iştirak edə bilməz.

Parlament üzvləri yadlarında saxlamalıdır ki, vəzifə xidmətlərini yerinə yetirərkən məxfi surətdə aldıqları informasiya yalnız həmin xidmətlərlə bağlı istifadə oluna bilər və heç zaman maddi gəlir əldə etmək üçün istifadə oluna bilməz.

ABŞ İNFORMASIYA MƏRKƏZİ: İMKANLAR GENİŞLƏNİR

Hal-hazırda Amerika Birləşmiş Ştatlarını və Azərbaycanı mühüm iqtisadi, siyasi və mədəni maraqlar birləşdirir. Bu məsələlərlə bağlı informasiyaya olan ehtiyacı ödəmək üçün ABŞ-ın İnformasiya və Ticarət Xidmətləri özlərinin informasiya mənbələrini Səfirliyin birinci mərtəbəsində yerləşən İnformasiya Mərkəzində birləşdirmişlər. Beləliklə, maraq doğuran məsələlərə dair informasiyanın alınması imkanları daha da genişlənməmiş, ondan istifadə edilməsi isə daha da asanlaşmışdır. Yəqin ki, imkanlar haqqında ətraflı söz açmaq millət vəkiliyinə, onların köməkçilərinə, Milli Məclis aparatı şpçilərinə maraqlı olacaq.

BİZNES MƏLUMATI XİDMƏTİ

BMX ölkələrimiz arasında inkişaf etməkdə olan iqtisadi əlaqələrin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bu şöbə bu əlaqələrlə və onların yaratdığı imkanlarla maraqlanan işgüzar adamlara Ticarət Departamentinin Xarici Ticarət Xidməti ilə birgə köməklik göstərir. Burada çalışan mütəxəssislər bizneslə bağlı aşağıdakı mövzulara aid məlumat verə bilər:

- ABŞ-dan ixracat;
- Azərbaycana idxal;
- marketing üzrə statistik məlumatlar;
- iqtisadi proqnozlar;
- ABŞ şirkətləri və ABŞ-da istehsal olunmuş məhsullar;
- ticarət imkanları;
- ABŞ təchizatçıları və əlaqəpər;
- ABŞ qanunları və qanunverici sənədləri;
- sənayenin perspektivləri;
- şirkətlərlə əlaqələr;
- məhsul haqqında məlumat;
- patentlər, ticarət nişanları və müəllif hüquqları.

Məlumat xidməti

MX ABŞ-ın siyasi, iqtisadi və mədəni həyatı barədə məlumat kitabçaları, dövri nəşrlər, hökumət sənədləri, çoxsaylı CD-ROM tipli məlumat mənbələri və beynəlxalq məlumat mənbələri ilə İnternet vasitəsi ilə birbaşa əlaqə kimi müxtəlif mənbələrdən ətraflı məlumat verir.

Məlumat kitabları

İnformasiya Mərkəzinin kitab və sənədlər toplusu 300-ə yaxın məlumat kitabçasından; siyasi və ictimai elmlər, beynəlxalq münasibətlər, iqtisadiyyat, ticarət, mülki və siyasi hüquq, ictimai əlaqələr, ekologiya, təbiət, menecment, marketing, Amerika ədəbiyyatı, tarix və jurnalistika haqqında 1000-ə qədər kitabdan ibarətdir.

Dövri nəşrlər

Bunlardan başqa, Mərkəz demokratiya, siyasət, neft sənayesi, kompüter və başqa maraq doğuran sahələrə aid ətraflı məlumat verən 30-dan çox dövrü nəşr alır.

Pro Quest

Mindən çox dövrü mətbuatda çap olunmuş məqalələrlə tam və qısa tanışlığa imkan yaradır;

PDQ

ABŞ-ın dövlət sənədləri və siyasi qətnamələri də daxil olmaqla geniş həcmli materialların mətnlərini özündə cəmləşdirir;

U.S.Foreign Affairs

Rüblük CD-ROM tipli bu məlumat mənbəyi ABŞ-ın xarici siyasətinə dair 1990-cı ildən bəri çıxan 4000-dən çox rəsmi sənədi əhatə edir;

National Trade Data Bank (NTDB)

Ticarət Departamenti tərəfindən yaradılmış bu CD-ROM geniş çeşidli mənbələri birləşdirməklə statistik məlumatları, beynəlxalq ticarətin tam həcmli təsvirini təqdim edən iqtisadiyyat və ixrajat haqqında məlumatların əvəzolunmaz toplusudur;

Thomas Register

- ABŞ dövlətinin təşkilinə dair kitablar;
- ABŞ prezidentləri haqqında
- ABŞ-ın qanunverici orqanı haqqında
- Konqres üzvlərinin tərcümeyi-halları haqqında məlumatlar.

FBIS Publications

Xarici yayım vasitələrinin informasiya xidmətinin nəşrləri.

Power Finder Phonedisk – 8 disk

Amerikanın professional CD- ROM telefon kitabı təşkilatların və şəxslərin telefon nəmrlərini asanlıqla tapmağa kömək edir.

Enciclopedia of Associations

Bu CD-ROM 80 000-dən çox müxtəlif sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq cəmiyyətlər haqqında məlumat verir.

Environmental Industry Associations Resource Informations System

Ətraf mühit sahəsində çalışan cəmiyyətlər haqqında məlumat-informasiya sistemi.

Health & Medical Industry Directory

Səhiyyə və tibb sənayesi üzrə məlumat kitabçası.

Peterson's College Database 1995

Kolleclər haqqında məlumat mənbəyi.

Britannica CD

Gale Business Resources

Gale biznes mənbələri

McGraw-Hill Encyclopedia of Science & Technology

Elm və Texnologiya Ensiklopediyası

The New Grolier Multimedia Encyclopedia

Bu CD-ROM 21 cildlik ensiklopediyanın mətnini, video-təsvirini və səsini özündə cəmləşdirir.

Microsoft Bookshelf'95

cəld axtarış aparmaq üçün imkan yaradır, informasiyaya asanlıqla yol açır. Məlumat audio, video və multiplikasiya şəklində təqdim olunur.

Expert Astronomer for Windows

astronomiyaya aid məlumat verir.

Multimedia U.S. History

ABŞ tarixi haqqında mətnlər, şəkillər, videotəsvirlər və audiomateriallar təqdim edir.

Ş Amerika İnformasiya Xidmətinin elektron bülleten lövhəsi (BBS)

Kompüter və modem çıxışı olan hər kəs elektron bülleten lövhəsi vasitəsi ilə lazımı sənədləri və məlumatı əldə edə bilər. Onlardan əsasları: Vaşinqton Fayl, Elektron Jurnalları və "Caspian Chronicle" qəzeti

ABŞ və Azərbaycan aid sənədlər toplusu

- Dövlət Departamentinin Azərbaycan aid bülletenləri;
- ABŞ prezidentinin Azərbaycan haqqında çıxışları;
- Azərbaycan aid ABŞ qanunvericilik sənədləri;
- ABŞ-ın Dağlıq Qarabağ məsələsində vasitəçilik fəaliyyəti;
- ABŞ-la Azərbaycan arasında mədəniyyət və elm sahələrində birgə proqramlar;
- ABŞ-Azərbaycan iqtisadi əlaqələri;
- Azərbaycan prezidentinin ABŞ-a aid çıxışları;
- ABŞ-ın Azərbaycana göstərdiyi humanitar və iqtisadi yardım.

® *Videokasetlər və ingilis dilinin tədrisi materialları*

Mərkəzdə həmçinin müxtəlif mövzulara həsr olunmuş 200-dən çox videolentlər var. Əksəriyyəti ingilis, bəziləri rus və Azərbaycan dillərindədir. Burada ingilis dili dərslərinin nümunələrini də tapmaq olar.

Bu məlumatın hazırlanmasında Fondumuza yardım etdiyinə görə ABŞ səfirliyinin kitabxana müdiri Sevdə xanım Kərimovaya böyük minnətdarlığımızı bildiririk.